

WHAT IS UNDER THE HOOD OF 19TH-CENTURY POLITICAL ELOQUENCE FICTION, HISTORY, AND AUTOBIOGRAPHY AS PROPELLERS OF LIFELONG CAREERS

Roxana Patraș

PhD, Scientific Researcher III, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The paper sets forth an analysis of 19th-century lifelong political careers, giving special attention to Mihail Kogălniceanu's case. Since the inference that oratorical talents drive to long-term political success has become rather implicit for Romanian scholars and not only, it has been consented that Kogălniceanu's half-century political endurance is grounded more on his brilliant oratory (read also, in Cicero's vein, political activity), and lesser on his accessory activities in the fields of letters and history. However, resorting to the flat distinctions among literate, historian, orator/statesman, I wanted to find out if the hypothesis of a career-break around 1840's is solid enough. Taking a step further from trodden paths, my aim is to discover how much of Kogălniceanu's political reliability is due the argument of his own authority: both on the acquisition of what Aristotle names "rhetorical virtues" (dikaiosyne/ probitas and phronesis/ prudentia), and on the massive use of autobiography as a genuine propeller of political actions and attitudes. In order to measure the orator's taste for confession, I correlated the explicit rhetoric of self in prose bits such as Tainele inimei and Iluzii pierdute with his most famous speeches, from Deschidere a cursului de istorie națională de la Academia Mihăileană to Discursul de recepție la academie.

Keywords: Lifelong political career, Eloquence, Jacotet, Literature, Autobiography

O dispută între literați și istorici?

Literatura lui Mihail Kogălniceanu a atras atenția cercetătorilor mai ales în calitatea sa de instrument de propagandă sau de aplicație practică a unor vectori ideologici. Într-adevăr, ideea că autorul a investit demersul său literar cu un pregnant rol social a împăcat două tabere care, altfel,

ar fi trebuit să-și dispute această personalitate polimorfă, activând în domenii atât de diferite: istorie, literatură, publicistică, politică, etnologie ș.a.

Prima categorie, cea a literaților (i.e. a celor direct interesați de literatura lui Kogălniceanu), și-a întărit convingerea că experimentele acestui „post-luminist” sau „supra-luminist” nu merită truda hermeneutului întrucât ele apar într-un moment când primează „momentul tactic asupra celui strategic, eticul și politicul asupra esteticului” (Cornea 2008, 380, 376, 373). Ca atare, acestea au devenit piese de inventar, o stație obligatorie vizitată fără prea mare entuziasm. Într-adevăr, ne putem întreba odată cu Mihai Zamfir: Ce poate căuta, într-o istorie esențială a literaturii române, „acest autor care aproape nu a scris literatură?” (Zamfir 2011, 126).

A doua categorie, cea a istoricilor, nu a considerat experimentalismul, fragmentarismul sau factualitatea beletristicii drept vicii majore, deși se poate constata că, în genere, s-a preluat din mediile literare o sumă de prejudecăți privind „excesul de istorism” (Zub 2012, 734) sau caracterul de „ciornă” al literaturii în raport cu monumentul politic. Și totuși, în ciuda perspectivei specializate, aici s-a preferat mai curând o abordare integratoare, presupunând complementaritatea între „a scrie istorie” și „a face istoria” (Zub 2012, 262-265). Din monografia consacrată marelui său înaintaș, sintetizată apoi într-o conferință radio, reținem că Iorga ajunsese, în spiritul criticii lui Ibrăileanu și al ideologiei romantice, la „o teorie a personalității” (Patraș 2007), care îl avea în centru pe Mihail Kogălniceanu; astfel, se renunța la distincția, mai veche, între „scriitor”, „om politic” și „român” (Iorga 1920) și se propunea ipoteza unui „realism organic”, a unei personalități „de un perfect echilibru”, „expresie a societății întregi”, o forță stihială aflată într-o „continuă revărsare de viață” (Iorga în *Mihail Kogălniceanu...* 1935, pp. 7-11).

Între lucrările propriu-zis literare, sunt mai cunoscute publicului schițele de moravuri (*Filozofia vistului* 1838, *Adunări dănțuitoare* 1839, *Nou chip de a face curte* 1840, *Iluzii pierdute* 1841, *Fiziologia provincialului în Iași* 1844), un început de roman (*Tainele inimei* 1850) și nuvelele istorice (*Bătălia de la Războieni* 1840, *Un vis a lui Petru Rareș* 1844, *Trii zile din istoria Moldovei* 1844, *Ștefan cel mare arhitect* 1844, *Ștefan cel Mare în Țîrgul Baiei* 1845). Lista, oarecum închisă și grupată în jurul anului 1840, îl determină pe Iorga să presupună existența unui moment al renunțării la scris (în formele sale literare sau istoriografice), deci al convertirii energiei creatoare într-o altă formă de expresie: „Luptătorul cu armele scrisului pentru

îndeplinirea celui mai înalt și mai neapărat ideal era să cadă în clipa când înfățișarea lui războinică fusese cea mai frumoasă. Când se ridică de la pământ, el merse din nou spre aceeași țință, *dar pe alt drum, și drumul dintâi rămase, de acum înainte, părăsit pentru dânsul*[s.n.]” (Iorga 1920, 76). Ipoteza unei rupturi în cariera lui Kogălniceanu îl și îndeamnă pe unul dintre cei mai subtili critici ai noștri să afirme că „la 30 de ani, Kogălniceanu lăsase deja literatura în urmă” (Zamfir 2011, 127). Să fie într-adevăr așa? Dar oare a luat Kogălniceanu vreodată în serios ocupațiile sale literare? Și dacă s-a luat vreodată în serios ca scriitor, putem înțelege dinamica convertirii literaturii în oratorie altfel decât prin banala ipoteză a atracției puterii? Se declanșează apetitul pentru jocul politic numai după ce, conform propriilor mărturii, „iluziile amorului” și „iluziile literaturii” vor fi fost distruse definitiv și fără rest?

Romantism morbid și realism organic.

Cum vor confirma textele apărute din mantaua monografiei, Iorga nu sugerează în cele citate mai sus o ruptură propriu-zisă, ci o deplasare a accentului dinspre scris spre oralitate. În cele ce urmează vom avea ocazia să observăm că multe dintre digresiunile inserate în firul narativ au deja un vădit caracter oral, de discurs rostit la tribună și de meșteșug deprins cu dichis, după clasică *dispositio* a „ritoriceștii învățăturii”. Ceea ce ne-ar îndrepta spre ipoteza că oratorul Kogălniceanu preexistă însuși literatului Kogălniceanu: „*Când mânuiește condeiul și când vorbește, Kogălniceanu este orator* [s.n.]” (Demetrescu 1937, 314). În consecință, această literatură „scrisă doar în perspectiva imediată a publicării” (Zub 2012, 733) reprezintă, în raport cu oratoria, numai un bazin fertil de figuri și locuri comune spre care omul public se poate întoarce de fiecare dată când îl servesc în argumentație... iluziile literaturii.

Paradoxal, literații nu au fost atât de incluzivi precum istoricii, preferând să opereze cu o imagine „romantică” sau de-a dreptul „decadentă”. Titanismul, genialitatea, nostalgia și, pe alocuri, maladivitatea și ratarea fac chimia personalității scriitorului, pe care nimeni nu are răbdare să îl mai urmărească dincolo de hotarele anului 1859. Spre exemplu, în ultima sa carte consacrată călătoriilor și călătorilor în literatura română, Mircea Anghelescu susține că jurnalul de călătorie la Viena și mai ales detaliatele *Note despre Spania* se desprind din romantismului epocii, aura romantică cuprinzând, datorită similitudinii marcate la tot pasul, nu numai ținutul vizitat, ci și țara natală (Anghelescu 2015, 110-115). Dar astfel se pierde însă din vedere legătura intimă între romanticul memorial spaniol și romanul realist *Tainele inimei*, pusă în evidență în anii '40 de Nicolae Cartojan. Pe urmele unui Anghel Demetrescu, care vedea în Kogălniceanu

un „mixtum-compositum de tiran și democrat” (Demetrescu 1937, 311), și Mihai Zamfir sugerează ipoteza unui caracter bipolar, înclinat să se ipostatieze în ficțiune ca aristocrat de viță și să se prezinte în public ca reformator radical al vechilor rânduieli: „Literatul Kogălniceanu ne oferă în proza sa o cu totul altă imagine decât cea oferită de omul public ori de istoric. Admiratorul progresului și al modernizării lasă aici loc nostalgicului; literar vorbind, Kogălniceanu este mai degrabă «reaționar», prozatorul voind parcă să-l contrazică pe omul politic și să relativizeze adevărurile raționale” (Zamfir 2011, p. 128). Și mai scurt spus, ipoteza literară, a „romantismului” substanțial, ne provoacă să căutăm contrastele și să observăm discontinuitățile, în vreme ce ipoteza istorică, a „realismului organic”, ne îndeamnă la cuprinderea integrală care nu poate fi realizată fără o reconsiderare atentă a rolului artei oratorice în scriitura lui Kogălniceanu.

Nicolae Iorga este de fapt primul critic care operează cu o definiție mai largă a literaturii produse de Mihail Kogălniceanu, în sensul adăugării oratoriei – de factură academică sau politică – la textele așa-zis „literare”: beletristică, teatru, narațiuni de inspirație istorică, versuri, traduceri și prelucrări, memorialistică, critică și istorie literară. Mai mult chiar, în spiritul tradiției retorice clasice, consubstanțialitatea oratoriei și a competenței politice îi pare și lui Iorga de la sine înțeleasă (Cicero 1942, 135, 141, 148-159). Și tot el este pe punctul de a-și aroga ipostaza „istoricului imparțial”, atât de necesară în cazul acestei personalități rămase, spre deosebire de I.C. Brătianu, fără partid și fără legatari ideologici. Singur și singular în toate, Iorga înțelege perfect că posteritatea nu are cum să ajungă la miezul acestei personalități decât prin mijlocirea persoanei I singular.

Cum antrenezi voința prin memorizare: „Eu, Kogălniceanu!” și metoda Jacotot

Kogălniceanu pomeneste în *Iluzii pierdute*. Un întâi amor despre celebra metodă Jacotot. Aceasta se baza pe memorizarea romanului lui Fénelon, *Les aventures de Télémaque, fils d’Ulysse*, apoi pe imitarea anumitor pasaje care vor deveni, de altfel, și exemplificările predilecte ale figurilor retorice din manualele de la începutul secolului al XIX-lea. Format pentru a fi el însuși profesor de retorică, Jacotot ajunsese să-și experimenteze abilitățile didactice în științe precum chimia, matematica, pianul, desenul sau științele juridice. Un aventurier refuzând specializarea, așadar, sau mai curând un retor de modă veche mizând, precum Cicero și Quintilian, pe ideea că abordarea enciclopedică a tuturor ramurilor cunoașterii trebuie să aibă o pondere mai mare decât talentul natural (Quintilian 1974, I, 38, 111, 210-212). Însă revelarea

așa-zisei „metode” se petrece atunci când, ajuns la Louvain, este nevoit să predea limba franceză unor studenți flamanzi, fără a cunoaște el însuși flamanda. Dându-și seama că va trebui să se dispenseze pentru o vreme de apanajul explicațiilor, profesorul Jacotot găsește o ediție bilingvă, franco-flamandă, a romanului lui Fénelon și o recomandă studenților spre memorizare. Aceștia procedează întocmai, astfel încât, la sfârșitul cursului, profesorul constată că memorizarea nu fusese nici pe departe o acțiune mecanică, ci o activitate integrată presupunând – după modelul complex oferit de vechile *artes memoriae* – crearea unor similitudini pentru lucrurile nefamiliare, urmărirea unei ordini progresive, ancorarea afectivă în materia dată spre memorare și înțelegerea prin revenire și meditație frecventă (Yates 1966/1999, 71-76).

În fine, ajutându-se doar de text, flamanzii învățaseră franceza, ceea ce practic anula misiunea instructorului, adică a „explicatorului”. Or, acest „explicator” – consideră Rancière – este cel care „abolește distanța dintre învățăcel și materialul de învățat, distanța dintre învățare și înțelegere” și o absoarbe în rotunjimea sau completitudinea propriului său discurs. Întrucât se menține prejudecata că o expunere orală poate ajunge la un grad mai mare de cristalizare decât una scrisă, „o explicație orală este considerată mereu necesară pentru a explica o explicație scrisă” (Rancière 1991, 5). Între puterea discursului rostit și puterea magistrului se instalează o relație de sinonimie; excluderea „explicatorului” presupune o erodare a figurii autorității magistrului. Învățăcelul înțelege că, fără niciun maestru, poate învăța orice doar dacă este împins de propria sa voință și... constrâns de împrejurări. Însă, în aceeași logică a puterii împinsă *ad infinitum*, învățăcelul înțelege că, odată surpat temeiul autorității, poate deveni el însuși un magistru.

Ca atare, s-ar putea spune că metoda Jacotot este pentru elev „o metodă a Voinței” iar pentru profesor un pariu al „emancipării” elevului de mitul că numai profesorul poate furniza înțelegerea (Rancière 1991, 12, 18). Prin urmare, putem considera că Principatele Române din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea asistă la producerea unui interesant proces de succesiune: pe ruinele autorității magistrului (explicatorul) se edifică autoritatea tribunului (emancipatorul). De aici ar decurge și relația problematică pe care marii oratori – nu numai cei români! – o întrețin cu scrisul: în vreme ce unii refuză și-și redactează discursurile sau preferă să le dicteze unor secretari, alții se simt apăsați de ideea de-a le reciti și edita.

În fine, lipsit de explicații dar și, așa cum prescria metoda Jacotot, de versiunea bilingvă, franco-română a *Aventurilor...*, elevul de pension își poate îndrepta atenția spre colega sa de

suferință, Niceta: „Metoda Jacoto începuse atunci a fi la modă [aprox. 1831, *n.n.*]: ea fu introdusă și în pansionul nostru. Așa, îndată ce am intrat în clasă, Niceta și eu am primit de la profesor câte o carte franțuzească; era evanghelia acestei sisteme de învățatură [...]. Această carte trebuia s-o învățăm toată pe de rost, ca pe urmă, după metoda ei, să putem face și compuneri. Și așa cele dintâi ochiri de amor, din partea mea mai rușinoase, din partea Nicetei mai îndrăznețe, le-am schimbat când reptam în glas mare începutul cărții întâi.” (Kogălniceanu 1974, I, 58).

Ca atare, vocea matură a naratorului nu consideră că memorizarea odiseei lui Telemah ar fi fost plicticoasă sau împovărătoare. Și pentru că nu există mediator între textul lui Fénelon și mintea crudă a elevilor, învățăcelul poate substitui ceea ce lipsește din scenariul didactic – adică explicația și traducerea românească – cu textul propriilor reverii amoroase. Dar cum va ajunge să-și formuleze iubirea acest ucenic? Evident, nu se va apuca de tradus romanul în limba română – căci, după cum se știe din programul „Daciei literare”, traducerile nu fac o literatură –, ci se va hotărî să compună o creație originală, nu se poate ști dacă în care din cele două limbi: „Premiile primite la examen [premiul I la Limba franceză, *n.n.*] îmi dădură curajul să-mi arăt amorul persoanei iubite. Însuflăt de mândrie și *socotindu-mă orator de căpitanie* [s.n.], m-am apucat și, pe o coală întreagă, am scris Nicetei o declarație de amor în terminile cele mai înfocate. Toate comparațiile lumii, *toate cuvintele tehnice* de filosofie, *de retorică* [s.n.], de geografie, de istorie, pân și de astronomie, figura în acest vinograd epistolar” (Kogălniceanu 1974, I, 59). Să înțelegem de aici că metoda Jacotot dă rezultate nu numai în privința întăririi voinței ucenicului, ci și în conștientizarea precoce a talentului oratoric? Desigur. Adolescentul Kogălniceanu se imaginează vorbind iubitei ca și cum s-ar adresa unui public larg. Așadar, s-ar părea că „iluziile politice” premurg nu numai „iluziilor literare”, ci și „iluziilor amoroase”.

Împins de propria sa voință și constrâns de împrejurări, Kogălniceanu simte nevoia să-i furnizeze Nicetei o variantă localizată a amorului Telemah-Calypso, adică acea „traducere” care lipsea din scenariul didactic jacototian astfel încât să se realizeze emanciparea ucenicului. Tânărul de 15 ani nu este nicidecum un imitator, ci se simte deja un abil mânuitor al tropilor și figurilor (comparații, termeni tehnici), în conformitate cu toate rigorile manualelor de retorică. După cum vom observa și din exemplele furnizate mai jos, importanța acordată de Kogălniceanu *comparației* ca figură de explicație – *deci ca figură oratorică prin excelență!* – trebuie să aibă legătură cu definiția dată de Aristotel în *Retorica*: „Comparația este o metaforă, căci diferă puțin [...] [comparațiile] trebuie produse ca metaforele, căci sunt metafore. [...] toate câte vor fi

desemnate ca metafore, dacă sunt apreciate, tot ele vor fi și comparații, iar *comparațiile sunt niște metafore care solicită o explicație* [s.n.]” (Aristotel 2004, 311-313). Mai mult decât atât, naratorul acestui dintâi amor declară că investise cu virtuți poetice inclusiv jargonul retoricii. Ceea ce demonstrează că, încă din acest moment auroral, „teoria retorică”, „practica retoricii” și „compoziția” (după binecunoscuta clasificare din manualul lui Dimitrie Gusti) puteau coexista în una și aceeași voință, în voința omului de stat.

O simptomatologie a ipostazei oratorice

Excelenta stăpânire a clișeelelor vehiculate de manualele de retorică se poate observa mai ales în folosirea jargonului specializat („digresis”, „narratio”, „expozeu” ș.a.) sau în acumulările de tropi (cu precădere comparații): „[ulițele anonime, fără nume, ale Iașilor] te mântuie de o mulțime de uri moștenitoare ca discordia lui Atreu și a lui Tiest, ca a troienilor și elinilor sau, dacă vrei o comparație mai nouă, ca sfada guelfilor și a ghibelinilor” (Kogălniceanu 1974, I, 50); „O adunare fără femei este ca o grădină fără flori, ca un bărbat fără barbă, ca o zi fără soare, ca o gazetă fără abonați, ca un șes fără verdeață, ca un teatru fără public, ca versuri fără poezie, ca o viață fără iluzii, ca un judecător fără proțesuri, ca un tânăr fără amor, în sfârșit, ca toate comparațiile din lume” (Kogălniceanu 1974, I, 51); „Prin urmare, Copoul cum este acum în curând nu va mai fi, va trece și se va uita ca chedrul Libanului, ca floarea câmpului sau, dacă voți comparații, ca fostul club al vânătorilor sau ca Soțietatea istorică-naturală” (Kogălniceanu 1974, I, 92).

Travaliul de asimilare și aplicare a teoriei retorice aflate în circulație în prima jumătate a secolului al XIX-lea accentuează conștiința puterii lui *ars bene dicendi*. Elev al institutului deschis de Victor Cuénim la Miroslava, Kogălniceanu trebuie să fi avut acces la surse franceze precum Auguste Filon, Joseph-Victor Le Clerc, Eugène Géroze, Eugene Paignon, folosite și de Dimitrie Gusti în a sa *Retică pentru tinerimea studioasă* (Frânculescu în Gusti 1984, 16-17), la sursele clasice pe care le descoperă însuși Iorga în arhivele bisericilor din Iași (Sasu 1974, 410), precum și la demersurile similare ale unor profesori români, de la Ioan Piuariu Molnar (1798) sau Simion Marcovici (1834), și până la cele două manuale realizate de Gh. Săulescu și Th. Burada pentru uzul cursanților Academiei Mihăilene (1837-1838). La fel ca și metoda didactică aplicată în institutul lui Victor Cuénim, cadrul teoretic la care micii școlari se raportau când își făceau exercițiile de declamație trebuie să fi avut o oarecare influență asupra marelui orator de mai târziu. Într-adevăr, o corelație între dimensiunea normativă a manualelor de retorică și stilul

oratoriei lui Kogălniceanu ar putea revela în ce măsură ucenicul era înclinat spre teoriile atentei cumpăniri a discursului sau spre teoriile improvizației. Oricare ar fi fost preferința sa, tânărul studios a înțeles că succesul discursului se întemeiază pe virtuțile retorului (*probitas* și *prudencia*, conform lui Aristotel, *iustitia*, *fortitudo*, *temperantia* și *prudencia*, conform lui Cicero și Quintilian). Și dacă prudența ține mai curând de facultățile memoriei (Yates 1966/1999, 21), probitatea e un efect discursiv mai complex, care ține exclusiv de calitatea exemplară a personalității oratorului.

Citite în șir, bucățile *Iluzii pierdute...*, *Tainele inimei* și chiar *Adunări dănțuitoare* par să prefigureze proiectul unui Decameron moldav, rostit „într-o seară de iarnă sau de primăvară”, când „o mică societate de tineri și dame asemenea tinere” se adună în salonul elegant al unei amfitrioane „deloc tirane”, ce nu voia să „domneze conversația”. Dacă prima serie de personaje, provocată de *Iluziile pierdute* ale domnului V.A., ce tocmai apăruseră în „Albina românească”, începe să înșire „povestiri [...] de o naivitate și o grație ce nu se găsesc la cei mai vestiți scriitori ai noștri”, atunci și figurile adunate în cofetăria lui Felix Barla – avocatul Măcărescu, vărul lui Măcărescu, francezul naturalizat, colonelul Leșescu și boierul basarabean Stihescu – trebuie să fi fost proiectate tot ca niște prezumtivi naratori ai *tainelor inimei*. Apariția boierului muntean Tachi Mătiescu, încadrat de cele două frumuseți atât de contrastante (Elena și Laura), poate fi, așa cum crede Nicolae Cartoian, intriga unei povești de amor: după cum vorbește și gândește, provincialul și naivul Stihescu pare să se califice drept victimă sigură a farmecelor Laurei (Cartoian 1942, pp. 12-13). Dar tot la fel de plauzibilă e și ipoteza ca apariția grupului muntean să augmenteze cheful de vorbă al celor cinci personaje care lasă impresia că ar avea, și ele, un trecut doldora de „iluzii pierdute”. Deocamdată nu putem constata decât un extraordinar apetit discursiv atât la basarabeanul Stihescu, cât și la narator, care, martor al discuției, întărește cu argumente istorice opiniile formulate de Stihescu pe baza experienței personale.

La fel ca în Decameronul boccaccian, unde povestea devine un antidot împotriva morții, în acest Decameron moldav povestea funcționează ca un antidot împotriva îmbătrânirii și urâteniei (ceea ce detesta Kogălniceanu mai mult), căci povestitoarele de gen feminin din *Iluzii pierdute...* sunt pur și simplu transfigurate de regăsirea umbrei fetelor în floare. Însă structura narativă înlănțuită se fisurează din pricina unui discurs livrat pe un „ton profesoral”. Autoironic chiar și în privința tonului abordat, autorul nu cade în păcatul „pedanteriei începătoriale”, comis de cei care își construiesc exordiul prin „clasificarea cunoștințelor omenești” sau printr-o „mică

definiție a lunei”. Și totuși, purcede și el printr-o clasificare, una specificată biografic: „*Mesdames*, iluziile care le-am pierdut sunt de trei feluri: iluzii politice, iluzii literare și iluzii de amor” (Kogălniceanu 1974, I, 55). Fără îndoială, prozatorul V.A., cel care formulase în scris o „explicație” a *Iluziilor pierdute* – să nu uităm că această comunitate se îndeamnă la vorbă după citirea textului publicat în „*Albina românească*”! –, trebuie să fie explicat de un om de spirit, de un orator redutabil, decis să limpezească, printr-un discurs structurat după normele clasice (*dispositio*), explicația deja formulată în scris.

Același mecanism de reluare, printr-un comentariu, a unei explicații anterioare, se poate observa și în *Tainele inimei*. După ce basarabeanul Stihescu se lansează într-o tiradă privind vechile ritmuri ale vieții domestice, lipsa de confort a straielor de modă nouă, bovarismele heraldice ale boiernașilor moldoveni (clasă căreia îi aparține și colonelul Leșescu) sau despre necesitatea importului de tehnologie occidentală și a respingerii moravurilor apusene, naratorul dublează miza: el va livra un discurs de două ori mai lung decât personajul însuși. Știm deja că încă din vremea lui Mihail Sturdza, când Kogălniceanu studia la Lunéville, scrierile sale istorice erau atent cumpănite ca să nu-i supere nici pe turci, nici pe ruși (Iorga 1920, 11). Apoi, el însuși mărturisește că, din cauza cenzurii rusești, trei reviste îi sunt interzise (Kogălniceanu în Cartoian 1942, 56). Menționarea investiției de un milion de ruble a Ecaterinei a II-a în editarea cronicilor rusești sună și ca o pledoarie *pro domo sua*, și ca o tentativă de reconciliere cu vechii săi inamici: Gh. Asachi, în gazeta căruia publica textul și, respectiv, reprezentații consulatului rusesc de la Iași. Și astfel, centrul de greutate deplasându-se în acest discurs, scenografia inițială mai poate interesa strict în dimensiunea sa de camuflaj. Orice intenție politică s-ar ascunde aici, *speech*-ului (cum Kogălniceanu însuși îl numește după ce-l încheie) nu i se poate nega caracterul său de discurs motivațional, din speța acelora rostite în sesiunea Adunării din 1857, în momentul Unirii din 1859 sau în polemicile cu Barbu Katargiu din 1862: *Discurs cu privire la Unirea Principatelor* (7 octombrie 1857), *Discurs cu privire la acordarea de drepturi politice pentru toți locuitorii țării* (12 noiembrie 1857), *Discurs cu privire la reglementarea relațiilor dintre țărani și proprietari* (18 decembrie 1857), *Discursul ținut din partea deputaților moldoveni în Adunarea de la București* (17 februarie 1859), *Îmbunătățirea soartei țăranilor* (25 mai, 1 iunie 1862) ș.a.

De altfel, Kogălniceanu nu face niciun efort să prelucreze identitatea naratorului sau punctul său de vedere. Ca atare, ne putem imagina că, făcând parte din scenariul fictiv, discursul

lui Stihescu ține de resorturile „explicației” încredințate hârtiei. La recitare, Kogălniceanu o va fi găsit insuficient de pregnantă, ceea ce duce la deturnarea funcției naratoriale într-una oratorială: „Îndată ce cineva se hotărăște să scrie, *să se tipărească de viu*[s.n.], el nu mai este slobod, este rob; și ca rob trebuie să se supui publicului ca ȋiganul armașului sau nazirului” (Kogălniceanu 1974, I, 54). După cum am remarcat mai sus, în logica didactică, o explicație orală este considerată mereu necesară pentru a clarifica o explicație scrisă; oratorul, spre deosebire de prozatorul sfâșiat între variile puncte de vedere, are avantajul că poate absorbi distanța dintre subiect și cititor în rotunjimea propriului său discurs. El nu trebuie să elaboreze ca romancierul, el poate spune totul dintr-o dată. El nu trebuie să fie robul publicului, el poate robi publicul.

Și finalul acestor prime piese oratorice *avant la tribune* corespunde modelelor standard de perorație, conținând recapitularea, îndemnul sau morala cu accente patetice: „Iată, *mesdames*, cum am pierdut, prin o zaharica, iluziile celui întâi amor. Altul, și eu astăzi aș face-o, ar fi mâncat inima și pe urmă s-ar fi dus și ar fi strâns pe Niceta în brațe tare și zdravăn. Dar atunci eram de cinsprezece ani; poezia și delicatețea inimei era încă pentru mine o religie. *Eu am sfârșit*” (Kogălniceanu 1974, I, 63); „Cetitorii mei binevoiască a-mi ierta acest *speech*, cum zic englezii, adevă românește, acest mic cuvânt ieșit din șirul romanului. Cursurile însă de moral plac astăzi; de aceea moraliștii în seculul nostru sunt siliți ca spițerii, a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor, [...] fie-mi iertat, între descrierea cofetăriei lui Felix și o declarație de amor, a vă zice două cuvinte în contra maniei ce avem a ni întipări numai modelele rele și abuzurile străine și de a mijloci totoodată și pentru o nenoricită stare, cea mai neapărată pentru puterea și înflorirea unei țări, starea cării i s-a făcut o solenelă făgăduință: *îmbunătățirea soartei* etc.” (Kogălniceanu 1974, I, 102-103). Ultima explicație beneficiază de o altă explicație la subsol, ce reproduce chiar art. 34 din Regulamentul Organic, unde nu se pomenește totuși despre „îmbunătățirea soartei”, ci a „stării” țăranilor.

Dacă vom consulta proclamațiile revoluționarilor moldoveni și mai ales *Protestație în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu!*, vom descoperi că se preia chiar formularea din Regulament, i.e. „îmbunătățirea stării”. Mutarea accentului dinspre „îmbunătățirea stării” (adică a condiției materiale) spre „îmbunătățirea soartei” (adică a destinului) țăranilor, apare prima dată în acest discurs inserat în mediu fictiv (1850) și va fi dezvoltată câțiva ani mai târziu în *Discurs cu privire la reglementarea relațiilor dintre țărani și proprietari* (18 decembrie 1857) și apoi în *Îmbunătățirea soartei țăranilor* (25 mai/ 1 iunie 1862).

Odată ce am descoperit cum discursuri întregi, închegate și concepute după regulile artei oratorice, se camuflează în beletristica lui Mihail Kogălniceanu pentru a lămuri un context politic imediat, vom putea accepta ideea că, în ciuda propriilor mărturisiri, Kogălniceanu nu a avut nicicând „iluzii literare”. Așa-zisele „iluzii” (literare și amoroase) îi servesc pentru a-și alimenta, de-a lungul unei cariere ce traversează jumătate de veac, „iluziile politice”. Însă ce este mai interesant începe abia de aici. Căci, după ce descoperă puterea legitimatoră pe care expunerea propriilor experiențe, carevasăzică a autobiografiei *en miettes*, o are asupra publicului, politicianul înțelege că, atunci când circumstanțele o reclamă, autobiografia poate înlocui atacul direct, *ad hominem*, sau poate cuprinde informații mai relevante despre ceilalți, care ascultă, decât despre sinele expus în for: „De câte ori am vorbit de alții, chiar adevărat, totdeauna am pățit pozna. De aceea egoismul, fără voia mea, m-a pus în lanțuri și am jurat să nu mai vorbesc decât de mine. Poate așa nu s-a mânia nimene și m-a lăsa să spun adevărul de mine, dacă nu pot să spun de alții” (Kogălniceanu 1974, I, 60).

Formalizarea autobiografiei: probitate și prudență

Niciun alt orator politic care a trecut pe la tribuna Parlamentului românesc în secolul al XIX-lea nu pare a fi fost mai dispus să se confeseze precum Kogălniceanu. Într-adevăr, la începutul veacului al XX-lea, unul dintre admiratorii personalității omului de stat notează că „Parlamentul l-a văzut adeseori emoționat până la lacrimi” (Burghele 1901, 37). În monografia din 1920, Nicolae Iorga observă că, fie și făcând excepție de Cursul de deschidere de la Academia Mihăileană și de discursul de recepție la Academie, tot rămân destule cuvântări politice care se sprijină pe o bogată informație biografică: *Chestia Universității din Iași, Cuvânt la Adresă, Cuvânt în contra Adresei* (Iorga 1920, 93). De altfel, Nicolae Cartoian observă că trei ar fi „motoarele” longevității carierei oratorice a lui Mihail Kogălniceanu: 1. expunerea istorică; 2. citatele din vastele lecturi literare; 3. evocarea amintirilor interesante (Cartoian 1942, 16-17). Ultimul se referă, fără îndoială, la formalizarea autobiografiei.

Întrebându-se cum o fi fost „portretul interior adevărat al marelui Kogălniceanu”, Mihai Zamfir sugerează faptul că marele om era egocentric – așa se explică predilecția pentru o unică formă de literatură (memorialistica), ce ar duce la contemplarea exclusivă a sinelui, la incapacitatea *travesti*-ului fictiv, la autoglorificare, la asumarea unei posturi de superioritate, de persoană cultă și luminată care-și permite să-și ironizeze cititorii, evident mult mai ignoranți (Zamfir 2011, 130-131). Și dacă lucrurile stau astfel, cum a reușit oare să împace Kogălniceanu

nesuferita idolatrie a sinelui cu normativele privind probitatea oratorului și capacitatea sa de a lucra, cu modestie și bunăvoință, asupra spiritelor, inimilor și voințelor? Mai ales că, în *Retorica* editată de Ioan Piuaru Molnar în 1798, stă scris: „Ritorul dobândește [capacitatea de a-i face pe ascultători de a-l auzi cu drag] cu trei mijloace: ori câștigându-i dragostea, ori mișcându-l spre dorire și luare-aminte, ori făcându-l a fi învățat. Câștigă dragostea *de se va smeri sineși mărturisindu-și neînvățătura și slăbiciunea vorbei, de va lăuda pre ascultătorii carii vor fi de față acolo*[s.n.], [...] îndemnând spre dorire de va zice cum că are să vorbească nu pentru *umbră de sine*¹ [sic!], ci pentru lucruri foarte folositoare și trebuincioase la fericirea obștei” (Piuaru-Molnar, 1976, 85).

Pe de altă parte, dacă acceptăm ipoteza egocentrismului (și, prin extensie, a abuzului de confesiune), cum se poate împăca aceasta cu mărturiile contemporanilor care, într-o covârșitoare majoritate, subliniază, ca talent de căpetenie, adâncă intuiție psihologică a oratorului? V.A. Urechia susține că elocința corifeului Unirii de la 1859 se poate asemăna, datorită adâncii sale pătrunderi psihologice, cu un peisaj marin (Urechia 1878, 127-158). Anghel Demetrescu (Demetrescu 1937, 312-317) și N. Petrașcu (Petrașcu în *Mihail Kogălniceanu...* 1936, 76-81) fixează, la rândul-le, luciditatea, memoria enciclopedică activă și transformată adeseori în armă de luptă, asimilarea spiritului limbii române, urbanitatea și mai ales „minunata repeziciune” cu care oratorul pătrunde psihologia omenească. Dar un bun psiholog trebuie să aibă, în primul rând, o mare capacitate de empatie, adică disponibilitatea de a ieși din sine spre a descifra alteritatea – ceea ce ne îndeamnă să ne întrebăm dacă nu cumva toți acești martori s-au înșelat.

Totuși, acceptând argumentul cantitativ (căci toate evocările se opresc asupra acestui punct), trebuie să revenim neapărat asupra complicatei ecuații autobiografice întrebuințate de Kogălniceanu nu numai în procesele de întocmire (*inventio*), alcătuire (*dispositio*) și exprimare (*elocutio*) a discursurilor sale, ci mai ales în ceea ce presupunea memorizarea lor (*memoria*). Să nu uităm că, încă din *Iluzii pierdute...* (1841), acesta sugera că discursul la persoana I reprezintă un fel de eschivă prin care se evită atacul direct și căderea în capcana argumentelor *ad hominem*. Cine vorbește despre sine poate fi acuzat de sentimentalitate, însă nu și de lipsa civilității. Or, martorii oculari îi subliniază și extraordinara sa capacitate de a recunoaște meritele adversarilor, de a nu sădi ranchiuna atunci când polemiza.

¹ Lecțiunea „umbră de asin” din ediția lui Aurel Sasu (Piuaru Molnar 1976, 85) pare aici improbabilă.

Pe lângă acestea, este știut faptul că, în istoria oratoriei românești, Kogălniceanu se distinge ca unul dintre vorbitorii neobosiți. Dispuns să intervină de mai multe ori într-o ședință și capabil să vorbească 5-6 ore în șir, omul de stat își transformase biografia într-un suport sensibil al informației factuale, de tip istoric, economic, etnografic, statistic sau politic. Așa cum arată monografiile consacrate vieții și operei sale și așa cum ajunsese să creadă el însuși (susținând că inclusiv unii dintre înaintașii săi fuseseră cronicari ai istoriei Moldovei), biografia sa și genealogia familiei sale se confundă cu momentele istoriei patriei. Fie că scrie discursuri literare, fie că vorbește în Parlament, întoarcerea oratorului către sine, prin discursul la persoana I, este perfect justificată, pentru că ea vorbește despre patrie și despre fondul sufletesc comun al națiunii. „Eul” oratorului e de fapt un „eu” colectiv, se referă la „noi”, românii.

În concluzie, Kogălniceanu tratează autobiografia ca argument „prin experiență” și ca argument „prin rațiune” în același timp (Manliu 1891, 319-322), ceea ce revelează o „organizare afectivă a argumentelor” (Sălăvăstru 2010, 241-272) care stă la baza rezistenței sale ca orator. Experiență raționalizată, utilizarea autobiografiei se formalizează până la stadiul de „figură referențială” (Bonhomme în Sălăvăstru 2010, 379), ceea ce conduce la dorita concidență a virtuților probității și prudenței. Și poate să fie un egolatu acela care, de-a lungul a jumătate de secol, reușește să-și mențină coroana de lauri?

Bibliografie

1. ***, *Mihail Kogălniceanu. Ciclu de conferințe ținute la Radio București în februarie 1935*, Fundația culturală „Mihail Kogălniceanu”, București, 1936.
2. Anghelescu, Mircea, *Lâna de aur. Călătorii și călătoriile în literatura română*, Cartea românească, București, 2015.
3. Aristotel, *Retorica*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii Ștefan-Sebastian Maței, IRI, București, 2004.
4. Burghel, G.G., *Mihail Kogălniceanu. Conferință...*, Institutul de arte grafice „Eminescu”, București, 1901.
5. Cartoian, Nicolae, *Mihail Kogălniceanu. Activitatea literară*, în *Academia Română. Memoriile secțiunii literare*, seria III, tom XI, Lupta Națională, București, 1942.

6. Cicero, *De oratore*, with an English translation by E.W. Sutton, William Heineman, London, 1942.
7. Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, Cartea Românească, București, 2008
8. Demetrescu, Anghel, *Opere*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1937.
9. Frânculescu, Mircea, *Studiu introductiv*, în Dimitrie Gusti, *Ritorică pentru tinerimea studioasă*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, pp. 1-43.
10. Iorga, Nicolae, *Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și românul*, Editura Fundațiunei I.V. Socec, București, 1920.
11. Kogălniceanu, Mihail, *Opere I. Beletristica, studii literare, culturale și sociale*, text stabilit de Dan Simonescu, Editura Academiei RSR, București, 1974.
12. Manliu, Ion, *Retorica și stilistica...*, Carol Göbl, București, 1891.
13. Patraș, Antonio, *G. Ibrăileanu. Către o teorie a personalității*, Cartea Românească, București, 2007
14. Piuariu-Molnar, Ioan, *Retorică adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări*, ediție critică de Aurel Sasu, Dacia, Cluj-Napoca, 1976.
15. Quintilian, *Arta oratorică*, vol I-III, traducere, studiu introductiv, tabel cronologic și note de Maria Hețco, Minerva, București, 1974.
16. Rancièrè, Jacques, *The Ignorant Schoolmaster. Five Lessons in Intellectual Emancipation*, translated with and introduction by Kristin Ross, Stanford UP, Stanford, 1991
17. Sasu, Aurel, *Schiță de istorie a retoricii românești*, în „Revista de istorie și teorie literară”, tom 23, 3, 1974, pp. 407-414.
18. Sălăvăștru, Constantin, *Mic tratat de oratorie*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010.
19. Urechia, V.A., *Despre elocința română. Oratoria forense, amvonul, haranga. Oratorii moderni. Panu, Barbu Catargiu, Cogălniceanu, Bratianu &. &. Lectura publică ținută în 12/24 decembrie 1866*, Tipografia Curței – Carol Göbl, București, 1878
20. Yates, Frances, *The Art of Memory*, în *Selected Works*, III, Routledge, London & New York, 1966 (reprint 1999).
21. Zamfir, Mihai, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, Cartea românească, București, 2011.

22. Zub, Alexandru, *Mihail Kogălniceanu, istoric*, ediția a II-a, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.